

Miki Raviv

Sunt un israelian evreu ateu de origine română, cu limba maternă maghiară. Originea și limba nu sunt esențiale, principalul este că sunt israelian.

În noiembrie 2012 am petrecut câteva zile în casa lui Miki și Galy, pe o colină din Haifa. Dimineața ne întâlneam în bucătărie. Miki pune masa cu gesturi măsurate, Galy, cu părul roșu vâlvoi și un papagal peștriț pe umăr, pregătea micul dejun. Papagalul ciugulea din bolul lui Galy și fura din farfuria lui Miki, pe când pisica, sătulă, se plimba în jurul nostru. Discutau despre programul zilei: Miki va continua lucrul la construirea avionului său (sic), Galy merge la un curs de fototerapie la Tel Aviv, apoi la gimnastică, a doua zi la centrul de reabilitare, unde lucrează ca voluntar. Fetele, Michal și Taly, vin în vizită, nepoții trebuie aduși de la grădiniță, de Șabat vine Yochay, fiul lor.

De mai bine de 48 de ani în Israel, Miki (Nicolae Wächter) își amintește de primii 21 de ani de viață, petrecuți în România.

M-am născut în 1943, eram al doilea copil, sora mea e cu patru ani mai mare. Primele amintiri le am de pe la vârsta de un an și jumătate. Eram acasă într-un Țarc, bunicul îmi dădea hârtie brună de împachetat, coli din alea enorme, și o mulțime de creioane. Fircăleam cu un creion în mâna dreaptă și unul în mâna stângă, deodată cu amândouă. Și dacă îmi dădea prăjituri, tot cu două mâini mâncam.

Când am avut 5 ani, ne-am mutat pe Tudor Vladimirescu, într-o locuință primită de tata ca o favoare, pentru că era membru de partid și activist. Acolo am mers la grădinița din curtea sinagogii în cartierul Elisabetin. Majoritatea erau copii evrei, pentru că locuiau mulți evrei în cartier. S-a format un grup de băieți și fete care a rămas împreună din prima zi de grădiniță până în ultima zi de școală.

Locuința de pe Tudor Vladimirescu era, la început, toată a noastră, apoi, treptat, s-au rechiziționat camere. Stăteam foarte aproape de fratele lui tata, Pista, unchiul meu, tatăl lui Tibi și Gabi. Tata era foarte ocupat, pentru că, prin '48-'50, a primit funcția de director comercial la Magazinul de Stat de lângă Operă. Acolo era centrala, dar mai erau încă aproape 40 de filiale.

Avea o poziție de conducere. Unde a mers la școală?

Tata terminase la *Zsidlic*. A făcut Liceul Comercial și apoi a obținut un certificat de contabil. În sufletul lui, tata era ziarist. Bunicul era croitor, a fost, cel puțin noi spuneam așa, cel mai mare croitor din Timișoara, cu un atelier cu 15 angajați. A avut patru fii. Tata, Sanyi, era cel mai mare,

Pista, tatăl lui Tibi și Gabi, era fratele cel mai mic. Ceilalți doi au emigrat în Israel mult înaintea celorlalți, prin '39.

Tata nu avea nicio înclinație pentru croitorie. La vreo 20 de ani s-a hotărât să meargă la București. A găsit 6 ziare care i-au dat acreditare să fie corespondentul lor la București, unde locuia la o pensiune. A venit odată Clara Fischmann de la Oradea în vizită la proprietara pensionului. Seara se făceau dansuri și, la un dans, Sanyi i-a spus Clarei: „Eu m-aș căsători cu tine”. Iar mama i-a răspuns: „Și cine te împiedică?” S-au căsătorit și s-au stabilit la Timișoara.

A continuat cu jurnalistică?

Da, a scris totdeauna, dar n-a fost ocupația lui principală. A activat pe linie politică. Nu a fost ilegalist, a intrat în partid după '48, dar a urcat în ierarhie. A fost numit director comercial la Magazinul de Stat; formal, era numărul 2, pentru că numărul 1 era directorul politic, un mecanic de locomotivă. În anii ăștia l-am văzut foarte puțin acasă, dar mama era mereu cu noi.

Bunicul era cel din familie care mergea la sinagogă. Mergea în fiecare dimineață, bineînțeles că vineri și de Șabat... Nu cred că a făcut muncă de lămurire, dar în primii ani ne-am dus și noi, tata, mama, soră-mea, eu.

La care sinagogă?

Cea ortodoxă, din Elisabetin. De sărbători era plină, cu multă lume în curte. Bunicul avea locul lui, noi nu aveam locuri rezervate. Când bunicul și bunica au plecat, în 1951, mersul la sinagogă a ieșit repede din modă. N-am fost prea simpatizați de evreii din Comunitate. Dar toți știau unde să-l caute pe Wächter Sanyi dacă voiau un post la Magazinul de Stat. Tata și-a făcut datoria, să spun așa, a ajutat, a favorizat la angajare... Dar era membru de partid și nu mergea la sinagogă.

Pe vremea aceea nu erai bine văzut dacă mergeai la sinagogă.

Poate, dar noi nu știam de asta. Eu eram foarte mulțumit că nu trebuia să mă duc la biserică, eu sunt ateu. Nici azi nu-mi lipsește.

Ce știai despre tradiția evreiască?

Nimic. Știam că sunt evreu. Uneori mâncam la bunici, la ei erau rugăciunile vineri și de sărbători... Până azi țin minte că la bunici se aprindeau lumânările de Hanuca, dar niciodată într-un sfeșnic special, cum e obiceiul, ci pe o bucată de lemn de foc, pe care o puneau orizontal pe masă. Nu știu de ce. Poate să fi fost ceva legat de ceva ce s-a întâmplat undeva odată...

Nu ne-am pus întrebări. Eram evrei atei. Tata a vrut să mă învețe literele ebraice pe vapor, în drum de la Napoli la Haifa, dar i-am spus: „Ăsta-i un voiaj de patru zile, 21 de ani am așteptat, astea patru zile nu mai contează”.

Ce știi despre familia din partea mamei?

Mama era orădeancă. Tatăl ei, Fischmann, inginer electrician, a murit tânăr. Mama a rămas orfană de tată la 3 ani. A făcut la început școală ca toți copiii, apoi a învățat acasă, cu dascăli. O mare parte din familia Fischmann nu s-a întors de la Auschwitz.

Când tata a fost în detașamente de muncă, am fost efectiv foarte singuri. Evreii nu aveau voie să facă armată și erau duși la muncă obligatorie. Mama mi-a povestit că aveam niște vecini

români, să le fie binecuvântată amintirea, Lucica și Ioachim Cârloabă. Cârloabă Ioachim era inginer forestier, Lucica era o femeie frumoasă, casnică. Atunci când au venit nemții, au pus semne pe casele care erau proprietate evreiască, iar pe urmă le-au rechiziționat. Au intrat niște soldați germani și au spus: „Nouă ne trebuie casa asta, aici o să locuiască soldați germani. Aveți o oră-două să evacuați totul”. Mama nici n-a știut de unde să înceapă și ce să facă, a plâns și i-a spus Lucicăi: „Ne aruncă în stradă”. – „Nu te aruncă în stradă, vii la noi.” Lucica și mama au cărat tot ce se putea căra de la noi de acasă și ne-am mutat la familia Cârloabă la care am stat luni de zile. Ei nu aveau copii. Când eu și sora mea ne-am îmbolnăvit de tuse măgărească, Lucica a chemat un taxi. Așa se face că eu am călătorit cu un taxi în care, când șoferul voia să aprindă farurile, se oprea, turna apă peste carbid, asta producea gaz acetilen, îl aprindea cu chibritul și obținea o flacăra care servea de far. Cu un asemenea taxi ne-am dus sus la Semenice, unde familia Cârloabă avea o vilă, o cabană. Ioachim a murit foarte tânăr, Lucica a mai trăit mult.

Oameni buni.

Oameni buni, oameni minunați.

După război am avut mare noroc că am avut ca profesor de matematică pe Nicolae Goicu. Eu n-am fost niciodată ca vărul meu Tibi, cu 10 pe toată linia, mândria mamei lui. Eu am avut 10 la matematică, la fizică, iar dacă uneori îmi plăcea și altceva, atunci și acolo. Mi-am educat profesorii că eu învăț ce vreau și ei trebuie să mă lase în pace.

Părinții te-au lăsat în pace.

Tata da, mama mai puțin. Mama zicea: „Trebuie să te străduiești mai mult. Fă un efort, uită-te la Tibi”. „Nu mă interesează Tibi. Timpul ăsta îl consacru unor lucruri care mă interesează mai mult.” Tata mergea regulat la școală, la ședințele cu părinții, mama acasă mai îmi trăgea o palmă pe ici pe colo.

Ziua ta de naștere, la 13 ani, ați sărbătorit-o ca o Bar Mițva?

Nu chiar. Dar pot să spun că toate zilele mele de naștere, înainte și după, au fost mai puțin marcate decât ziua mea de 13 ani. N-a fost *Bar Mițva*, n-am fost pregătit religios, dar au fost mult mai mulți invitați din familie și i s-a dat importanță.

Tatăl meu a fost director, a avut o poziție frumoasă, dar a lucrat din greu. Am fost odată în camera lui de director, șoferul lui m-a dus, că era ziua lui de naștere. Toate întreprinderile aveau un cor sau un ansamblu de dans popular. De ziua de naștere a lui tata, corul l-a așteptat în biroul lui și i-a cântat când a sosit.

Între timp, ne-au rechiziționat o cameră, mai târziu încă una. Am locuit în condiții pe care astăzi nici nu pot să mi le închipui. Ca să intrăm în locuință, trebuia să trecem prin closet și baie. Și dacă doamna care a primit camera noastră era la closet când veneam acasă, trebuia să așteptăm până ce ea își termina treaba.

De ce s-au luat aceste măsuri de rechiziționare?

Au venit de la sate mulți oameni care au devenit orășeni.

Ai fost pionier?

Am fost pionier. Tata fiind mare director și membru de partid, credeam că eu o să fiu printre

primii. Dar am fost printre ultimii, pentru că tata era director, dar era și evreu. Între timp, tata a început să coboare pe scara importanței, adică din director comercial a devenit contabil șef la Aprozar. Tot o poziție bună, dar fără mașină la scară și fără să fie „tovarășul director”.

Cum s-a justificat această decizie?

Nu știu precis. Încă nu eram înscrisi pentru plecare. Nu a fost dat afară în mod brutal.

Înscrierea în 1958, plecarea în 1964

Într-o seară, în toamna '58, unchiul meu Pista îi dă un telefon lui tata: „Vreau să-ți spun ceva foarte important. Măi, este un zvon, am auzit că se deschid din nou înscrierile pentru Israel”. Nu se mai plecaseră din '51, când plecaseră bunicii. „Am auzit că la fabrica de bere poți să completezi formulare de cerere pentru plecare în Israel.”

În timpul acesta ați avut contact cu bunicii?

Da, prin scrisori, cam o dată pe lună.

Ce știai despre Israel?

Ei, eu nu știam aproape nimic. În '56, când a fost războiul, știam din știrile de la Radio România de „agresiunea anglo-franco-israeliană”. După orele de clasă la școală, noi ne-am jucat ca proștii. Am pus niște mese împreună, am blocat ușile și am făcut un atac anglo-francez. Cineva s-a dus imediat să raporteze. Am fost anchetat de directorul școlii, dar a fost îngăduitor, adică s-a contabilizat treaba așa cum a fost: ne-am prostit și noi așa. Pentru lucruri din astea, pentru o vorbă, puteai să fii anchetat, examinat, urmărit. Nu era plăcut să ai origine socială „nesănătoasă”. Dar asta nu era numai la evrei.

Tu aveai origine „nesănătoasă” din cauza bunicului care avuse atelier de croitorie?

Din cauză că eram evreu. A fost tata comunist, dar era comunist evreu.

Se asculta Europa Liberă în casă?

Noi nu am ascultat Europa Liberă. Știam că există. Noi n-am ascultat, nu de frică, ci pentru că tata era atunci comunist. Era convins că ăsta e drumul pe care el vrea să fie. Eram în clasa a noua sau a zecea când a apărut posibilitatea plecării. Părinții mei s-au gândit. A doua zi tata m-a luat la o parte. Aveam paisprezece ani. Mi-a spus așa: „Când, în 1951, tatăl meu a hotărât să plece, m-a întrebat dacă eu merg sau rămân. Și eu am spus că rămân. Acuma eu mă duc. Tu vii sau rămâi?”

Vai de mine! Nu cred că s-a gândit serios că ai să spui că rămâi singur.

Ba foarte serios! Foarte serios.

Ți-a acordat toată încrederea și libertatea.

Toată libertatea. Tata a înțeles că plecarea va lua mult timp. Unii au așteptat timp de opt, zece sau mai mulți ani până au primit pașaportul.

Mama te-ar fi lăsat singur în România, la Timișoara?

Da, probabil... Nu știu...

Care a fost răspunsul tău?

Eu l-am întrebat cât timp am să mă gândesc. Tata a spus: „O zi”. Și m-am gândit o zi. Răspunsul a fost: „Merg cu voi”. Țin minte sala de la fabrica de bere, o mulțime de lume, se intra câte unul, erau ofițeri îmbrăcați militar, ți se dădea un formular și unul singur completa pentru o familie. „Când o să primim rezultatul?” „Nu știm.” „Când o să...” Nimic. Faci, semnezi, te duci acasă.

Am început să vindem lucrurile. Tata a fost chemat la centrala de partid și a fost dat afară din partid. Peste câteva zile a fost dat afară și din serviciu. „Unde să mă duc? Ce să fac?” „Du-te, caută, tot n-ai să găsești nimic.” Așa că, în câteva zile, la noi s-a schimbat totul. La început am vândut pianul, după aceea am vândut mobilele. Am stat șase ani pe lăzi. În primii doi am terminat școala, am avut rezultate bune la bacalaureat. Prietenii mei discutau: „Eu mă duc la facultatea asta, eu la aia, eu mă duc aici, eu mă duc acolo...” Iar eu, eu nu mă duc niciunde, că eu nu puteam să dau concurs de admitere, pentru că eram înscris. Eu le dau dreptate românilor, pentru că ei n-au luat niciun ban de la noi pentru școală, era gratuit. Atunci de ce ar fi trebuit ca ei să mai investească în cineva care pleacă în „Palestina”?

Asta e logic. Dar nu văd nicio logică în faptul că nu v-au lăsat să plecați.

Da. Asta e altceva. Astea erau probabil lucruri politice. După ce am plecat, am aflat că s-a plătit pentru noi.

Ce a făcut tata între timp?

Tata n-a găsit nimic în sectorul de stat, așa că s-a alăturat și el imensei armate de *bilduși*. Știi tu ce înseamnă pe atunci *bilduș*? Vine din germană: *bild* înseamnă imagine. Era un fel de industrie de reprodus fotografii pentru țărani și pentru alții care nu aveau fotografii de nuntă. Se mergea din casă în casă să se facă fotografii de nuntă din alea mari, înrămate, pe baza unor fotografii din tinerețe. Dacă oamenii nu aveau poze, erau fotografiati, iar după aceea se făcea un fotomontaj care era retușat cu mâna. Soțul lui soră-mea a fost retușor, că nici el nu avea de lucru. Tata achiziționa, adică pleca luni dimineața cu trenul și făcea o tură din sat în sat, dormea undeva la țărani și venea vineri seara acasă. Depindea de noroc, uneori venea cu multe comenzi, uneori cu nimic. Atunci aveam un aparat de fotografiat Zorki¹, pentru că aparatele Optior² nu mai existau. I-am dat lui tata aparatul Zorki și l-am învățat să fotografieze. Asta era sursa noastră de venit. Mama nu a fost dată afară, dar din șef planificator cu salariu de birou a ajuns muncitoare la mașina de cusut.

Eu am găsit de lucru la Kandia, fabrica de ciocolată; reparam lăzi. Eram patru în atelier: trei tâmplari bătrâni și eu, de 16 ani, cu bacalaureat, că noi am făcut bacalaureat după unsprezece clase. Cei trei tot îmi spuneau: „Ce cauți tu aici?” Nu am vrut să le explic, așa că le-am spus: „Asta știu, asta fac.” Am lucrat acolo vreo patru luni. Între timp, tata, prin niște relații, pentru că în zilele lui bune el ajutase o mulțime de oameni, mi-a găsit de lucru la Electrobanat. Inginerul șef, Marcus, era evreu, pe el îl cunoștea, iar contabilul șef era unul Weiss.

Între timp, m-am înscris la ASIT, Asociația Științifică a Inginerilor și a Tehnicienilor. Era un curs seral de doi ani, de desen tehnic și proiectare. La Electrobanat mi-au dat de lucru ca dispecer la

---

¹ Aparat de fotografiat, fabricat în Uniunea Sovietică (1948-1978).

² Aparat de fotografiat, de fabricație românească (1956-1960).

atelierul de prototipuri, adică trebuia să am grijă ca ceilalți, vreo zece inși, să n-aibă nici o durere de cap. Era foarte interesant, nu era producție de serie. Așa că am avut noroc, a fost excepțional, patru ani am pus mâna pe tot ce am putut. Am cerut să mă învețe să strunjesc, să fac tot ce făceau ei, așa că am învățat o mulțime de lucruri practice. Au fost patru ani foarte buni pentru mine. Atunci am cumpărat o bicicletă, mergeam cu ea peste tot.

Care era atmosfera în întreprindere?

În atelier eram toți la același nivel și toți erau oameni de omenie. Nu se făcea deosebire că cineva e evreu sau nu. Nu, nu, nu. Șeful atelierului de prototipuri era un român care vorbea toate limbile, fusese ofițer în armată și șef la granița cu Iugoslavia. Știa meserie, era strungar. Îmi spunea Nichi. Mi-a zis: „Hai, mă, să te învăț să strunjești”. Era foarte bun. Și ceilalți, români, unguri și știu eu ce, toți erau foarte de treabă.

În întreprindere era și un comisar politic. Ani de zile mai târziu am citit Soljenițin; atunci am înțeles de ce un om așa de „important” nu are un birou împreună cu ceilalți. Biroul lui era undeva la dracu-n paznic, în fundul curții, cu un culoar întunecos și o intrare tot întunecată și joasă, că trebuia să te apleci. Mă chema acolo pentru tot felul de lucruri. Ca în Soljenițin, făcea șicane din astea. De pildă, te vede în curte și-ți spune: „Măi, o să-ți dau telefon, vreau să vii la mine”. Spui: „Vin acuma”. „Nu, nu, nu, eu o să-ți spun când”. Îți dă telefon, îți dă o întâlnire să vii la el la birou peste două săptămâni. Două săptămâni tu nu dormi. După aceea îți spune: „Bacalaureatul tău, hmmm, numărul, hm, îmi lipsește ultima cifră”. Pentru asta te-ai chinuit două săptămâni. Mai târziu a început să-mi facă muncă de lămurire: „Mă, părinții tăi vor să plece, lasă-i să plece, tu ești tânăr, ai potențial, rămâi aici, la noi, partidul, țara, îți dăm..., hai, rămâi aici”. A început să mă preseze, dar nu m-am lăsat.

În '60 am făcut bacalaureatul. Până în '64 am fost la Electrobanat.

Când am primit pașaportul, am vândut ce a mai rămas și ne-am împărțiat să dormim la prieteni. Eu am dormit la un foarte bun prieten al meu, care nu mai e în viață. În seara când am luat trenul spre București, au venit vreo treizeci de colegi să-și ia rămas bun.

După bacalaureat drumul tău s-a despărțit de cel al colegilor tăi. Ați rămas totuși prieteni?

Toți prietenii mi-au rămas prieteni. Eram destul de respectat la câteva materii. Dacă era o problemă mai grea la matematică sau la fizică, veneau să mă întrebe pe mine și eu îi ajutam. Ei au intrat la facultate, iar eu eram la atelierul de prototipuri și strunjeam. Niciodată nu a venit cineva să-mi facă mutre: „Eu sunt la facultate și tu ești nimic”. Niciodată. Am rămas în termeni foarte buni cu toții, veneau seara, ieșeam împreună pe Corso, ne plimbam. Ei erau studenți și eu munceam.

O viață nouă

Te-ai pregătit pentru plecarea în Israel?

Nu am învățat ebraică, nu m-am dus la Comunitate, nimic. Nici părinții.

Ce ai sperat să găsești în Israel?

În '58, ca elev de școală, nici nu știam exact care e situația politică. Țin minte că atunci o lume întreagă spunea „Palestina”, nu „Israel”. Adică nici nu prea știai ce se întâmplă acolo, în

Palestina. Încetul cu încetul am primit informații prin scrisori, de la unchii mei și de la bunicul. Am știut că e o viață diferită și, în mare, am știut că România e pentru români, Israelul este pentru evrei. Mă duc acolo unde îmi este locul. O să fie mai bine sau mai rău, nu știu. Pe fotografiile vedeai case mici, deșert, cămile. Nu vedeai Tel Aviv-ul, nu vedeai străzile. Mi-am spus: „Știu eu, e un fel de Orient”. Dar nu știam dacă poți să înveți în Israel, dacă sunt facultăți, dacă o să am posibilitatea să studiez.

Era o aventură în necunoscut.

Absolut. O aventură. Am știut că acolo sunt evreu între evrei... Dar nu eram idealist, era așa, un fel de lucru normal. Nu eram idealist. Când am ajuns, m-am înrolat în armată și am făcut tot serviciul militar. Cam târziu, că în mod normal te înrolezi la armată pe la 17, 18 ani, iar eu am ajuns la 22 de ani.

Ai făcut ulpan?

Am făcut ulpan în chibuțul Maabarot. A fost foarte bine, o groază de români, o groază de fete române, câțiva sud-americani. Patru ore înveți, patru ore lucrezi, după aceea ești liber să faci ce vrei, ai ce mânca, ai unde dormi. O dată la două săptămâni te duci să-ți vizitezi părinții. Era o viață! Nu mi-am făcut temele de casă, nu am studiat cu cartea în mână, așa că am ieșit cu o ebraică foarte bună la oral și foarte proastă la scris, iar engleza mea era mediocră când am sosit în Israel, dar am învățat. Știi cum? Citind Playboy. (*Râdem*) La începutul armatei am fost instructor pentru rezerviști de armată. Și era acolo un american mai în vârstă decât mine, steward la EL-AL. El aducea Playboy. În timpul armatei, engleza mea din mediocră a devenit excelentă.

Ce ai făcut la armată?

Am fost la artilerie. Am avut șansa să primesc un loc care mi se potrivea. La artilerie nu ești într-un birou, ești cu oamenii, cu batalionul, dar faci operații de calcul, faci muncă de inginerie. Tragi cu tunul după rezultatele calculului pe care l-ai făcut. Primești datele topografice, unde ești tu, unde sunt ei, informațiile meteorologice, toate astea le asamblezi și calculezi parametrii de tir. Dacă ești bun, nimerești. Am cam simplificat, dar în mare așa e. Am progresat foarte repede. Dacă ești cineva în care au încredere, încearcă să te pună cât de devreme într-un post potrivit, că în primul an faci cursuri și îți rămân doi ani să faci cu adevărat armata. La un moment dat am observat că sunt niște chestii care nu funcționează cum trebuie și am stat noaptea, când alții dormeau, să încerc să fac niște schimbări, niște îmbunătățiri. Odată a venit unul, un șef mai mare, a văzut că e lumină și a intrat să vadă cine e și ce face. M-a întrebat ce și cum, iar eu i-am explicat ce fac. Zice: „Hai să vorbim despre asta mâine”. El m-a ajutat să propun soluția mea, așa ca să fie acceptată peste tot. Anul următor, de Ziua Independenței, în semn de distincție, am fost trimis împreună cu cei aleși de fiecare companie militară la președintele Statului. Zalman Șazar era președinte și Ițhak Rabin era atunci *Ramat Ka³*. Aveam toți uniforme noi și un plutonier ne-a curățat bocancii, că nu puteai să te apleci, că stricai dunga pantalonilor. În autobuze trebuia să stăm în picioare, ca să nu...

---

³ Șeful Forțelor de Apărare. (ebraică)

Trebuia să aveți o ținută impecabilă! În rest, la armată nu cred că se dădea importanță etichetei...

Nu, niciodată, niciunde. La festivitate cineva îți anunța numele și gradul, iar Rabin te întreba: „Din ce unitate ești?” Rabin știa pe de rost toate unitățile. Eu eram 404. I-a spus lui Șazar: „Asta e unitate de tunuri...” Eram o sută douăzeci de oameni, la toți a știut. Și am primit diplomă, fotografie... Nici la armată nu mi-am pierdut timpul.

Pe la sfârșitul serviciului meu militar a fost Războiul de Șase Zile. Am participat și, spre norocul meu, nu mi s-a întâmplat nimic. Au fost patru care nu s-au mai întors și am văzut alții care s-au... Mie personal nu mi s-a întâmplat nimic, am avut mare noroc!

Cum ai trăit zilele acelea?

Știu și eu... Ești acolo, cu ceilalți, ți-e teamă ca și celorlalți și n-ai încotro. Faci ce trebuie să faci. Ai noroc sau nu ai noroc. Când cad obuzele, bineînțeles că ți-e îngrozitor de frică. Dar frica mai mare e când tu ești părinte și copilul tău e acolo. Aia-i mai groaznic. Yochay, când a fost la Jenin⁴... El a primit o diplomă de excelență pentru comportamentul lui la Jenin, nu el singur, ci tot plutonul din care făcea parte. Eu am primit diplomă nu pentru curaj, ci mai degrabă pentru munca mea intelectuală.

Când am terminat armata, aveam 25 de ani. Îmi era clar: sau mai prind acum ceva sau nu mai prind nimic. Nici din punct de vedere social nu stăteam prea bine – mama lucra la început ca femeie pentru menaj, nu era servitoare, ci mergea în case și făcea curățenie. Tata, fiind ziarist, în suflet a găsit ceva legat de ziare, dar nu ca ziarist. Lucra la un centru de distribuire a ziarelor, el le împărțea la chioșcuri.

Cel puțin le mirosea cerneala.

Da, și a venit acasă cu ceva salariu.

Nu am crezut că eu o să mai intru la o facultate. În România, am făcut la Clubul CFR un an de universitate populară de cinema, mă interesa filmatul. M-am dus să mă interesez la Ierusalim, la Bezalel⁵, că mi s-a spus că e o școală de cinematografie. Am ajuns acolo dimineața și mi s-a spus că școala de cinematografie e la etajul trei. Mă duc la etajul trei, nimic. Iar întreb, iar mă trimite la etajul trei. Nimic. Mă duc jos și întreb: „Unde vezi aici școală de cinematografie?” Îmi spune: „Ușa trei și ușa patru. Acolo se dau cursurile”. M-am dus direct la stația de autobuz și m-am dus să văd Technion-ul la Haifa. M-am plimbat, m-am uitat, n-am avut pe cine să întreb, n-am avut cunoștințe, dar mi-a plăcut foarte mult. Technion-ul era frumos, nu era așa de dezvoltat ca acum, dar arăta bine și era un centru de calcul cu IBM 360. Mi-am spus: „Asta nu e școală de cinematografie, asta-i cu totul altceva!” Mama lucra deja la o fabrică de parașute, cosea parașute și costume, și s-a interesat la colegele ei de muncă, pentru că unele aveau copii care studiau la Technion.

Am intrat la Facultatea de Fizică pe baza notelor mele bune de la bacalaureatul din România. Și încep să învăț și nu înțeleg nimic! Măi, dau primele examene și iau niște note penibile. Mi-am luat hârtiile, m-am retras și m-am înscris la admitere pentru anul următor. Am găsit de lucru undeva, unde lucrasem înainte ca desenator tehnic. Mi-au zis: „Avem un desenator tehnic, nu

---

⁴ În 2002 au fost lupte grele în Jenin, un lagăr de refugiați palestinieni, din zona West Bank.

⁵ Bezalel Academy of Arts and Design, Ierusalim.

ne trebuie încă unul”. „Dați-mi de lucru, orice!” Au zis: „Știi să strunjești?”

Aha!

Zic: „Măi, nu sunt strungar, dar știu să strunjesc”. – „Măine, la 7 dimineața, vii cu sandvișuri și începi să lucrezi ca strungar necalificat.” De dimineața până după-amiază la patru lucrăm ca strungar, iar seara învățăm pentru admitere. Am dat admiterea la mecanică și am intrat.

Sunt un israelian evreu ateu

Amintirile de mai sus le-am înregistrat în salonul din casa lui Miki și Galy, la Haifa. Am continuat la telefon, făcând un salt de 40 de ani, ani de viață cu nenumărate evenimente și realizări pe plan profesional și personal. Am încercat să trasăm un arc peste timp și loc, între azi și odinioară, între Israel și România.

Miki, care sunt sentimentele tale față de România?

Când am ajuns în Israel, am zis că niciodată nu mă voi mai duce în România, nu pentru că aș fi avut resentimente, era mai mult din prudență. S-au mai auzit cazuri când lumea s-a dus înapoi și a avut neplăceri... Am trăit în România 21 de ani. Nu am respins trecutul, dar m-am detașat de el. Am ținut legătura cu prietenii din România, dar cumva aparțineau trecutului, unui alt capitol. Nu am vrut să merg înapoi în vizită. Nu am citit ziare în limba română, nu m-am dus la spectacole în română. Nu am mai vorbit românește. Mircea Crișan a fost de mai multe ori în Israel, eu nu am vrut să mă duc, pe mine m-a interesat ce se întâmpla aici, nu acolo. Toată familia mea era aici, viața mea se petrecea aici.

Un exemplu. Weinerth Laci, cel mai bun prieten al tatălui meu, era un om de mare cultură și avea o bibliotecă enormă. Nu avea copii, era deja bătrân și a simțit că trebuie să se despartă de bunurile pe care le avea. M-a rugat să preiau de la el vreo 2.000 de cărți. Nu am avut nicio dorință să le păstrez pentru mine, le-am dat mai departe. Am ținut câteva – niște cărți pe care mi-am zis că arată bine în bibliotecă, nu pentru că mă gândeam că le voi citi vreodată.

Când ai cunoscut-o pe Galy, ați vorbit și ungurește?

Am constatat că amândoi știm ungurește și venim din familii în care s-a vorbit ungurește și cu asta basta. Am vorbit în ebraică.

După 40 de ani a survenit o întorsătură. Ce s-a întâmplat?

În anul 2000 am fost în *sabbatical* în Canada. M-a sunat la telefon din Israel cel mai bun prieten al meu, Tessler Gyuri, care m-a ajutat mult să mă adaptez când am sosit în țară. Mi-a spus: „Anul viitor, la Timișoara, este întâlnirea clasei noastre după 40 de ani de la terminarea liceului. Vii?” Am spus: „Bineînțeles că vin!” Galy și alții m-au întrebat că ce s-a întâmplat cu hotărârea mea de a nu mai merge niciodată în România. Am zis: „Foarte simplu. Eu nu mă duc în România, eu mă duc să mă întâlnesc cu clasa mea!” Am fost 7 sau 8 perechi din Israel, am zburat în același avion la Budapesta, de unde am plecat cu un minibus spre Timișoara. Când am sosit seara, târziu, ne așteptau vreo 30-40 de colegi din cele două clase care au absolvit în același an. A fost formidabil!

Am fost uimit să văd că orașul arăta neîngrijit, multe clădiri erau într-o stare jalnică. În 2006

am fost din nou și era mult mai bine, era curat, s-a mai renovat. I-am arătat lui Galy unde am locuit, piața, școala. Am fost totuși emoționat, am fost mișcat, dar nu peste măsură.

Ai spus că te considerai în România un evreu ateu. Cum ți-ai definit identitatea acum?

Tot așa: evreu ateu de origine română, cu limba maternă maghiara. Dar cred că originea și limba nu sunt esențiale. Consider că în România am primit o educație bună, dar asta nu mi-a dat o identitate.

Ce s-a schimbat când ai ajuns în Israel?

Sunt un israelian evreu ateu. Cred că „israelian” trebuie să fie pe primul loc. Sigur că sunt și arabi și creștini israelieni, sunt minorități așa cum și în alte țări sunt minorități. Principalul pentru mine este că sunt israelian.

Cum îți trăiești aici evreitatea?

Prin simplă autodefiniție mă consider evreu, ceilalți trebuie să mă accepte ca atare. Nu sunt religios, dar faptul că sunt ateu nu mă împiedică să am obiecte de cult acasă și să păstrez tradiția. În afară de asta, mi-am manifestat totdeauna marea simpatie pentru religioși, ceea ce îi înfurie pe prietenii mei. Dacă pe stradă vine la mine un religios și îmi spune că sunt nouă inși și au nevoie de încă unul pentru *minian*, eu mă duc să fiu al zecelea. Dacă îmi pune o carte în mână, am să spun: „Eu nu știu și nu vreau să mă rog, dar eu stau și repet ce spuneți voi. Aveți nevoie de zece evrei, eu sunt al zecelea”. Nu sunt împotriva religioșilor și sunt gata să-i subvenționez. Ei nu au altă cale, pentru că au fost educați pe o anumită linie, ei cred în ceva și nu au alternativă.

Ați făcut anul acesta seder de Pesah?

Sigur că da, am avut un seder cu 26 de persoane, așkenazi și sefarzi laolaltă. Chiar îmi place să sărbătoresc tradițional și dau importanță tradiției. Sunt atașat în special de tradiția din familia mea, de la bunicii mei. Am câteva idei fixe, niște lucruri pe care le-am văzut la bunici și vreau să le fac întocmai. Ți-am povestit de bunicul care aprindea lumânările de Hanuca pe un buștean, n-am idee de ce. Ei bine, până în ziua de azi, mie îmi place să fac așa cum a făcut el. Altă chestie: toată lumea spune după o rugăciune *Amen*, eu spun *Umein*, așa cum spunea bunicul.

Așa spunea și tatăl meu, la fel spun și eu.

Interviu realizat de Getta Neumann, noiembrie 2012, Haifa, Israel; martie 2013, convorbire telefonică. Publicat în Destine evreiești la Timișoara. Portretul unei comunități. Editura Hasefer 2014. Ediția II, 2018